

ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ИЛИ ПРОСВЕЩЕНИЕ? ЗА ТВОРЧЕСТВОТО НА МАРКИЗ ДЪО САД

Любомир Кръстев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия прави опит да потърси различни от досегашните тълкувания на ролята на личността и творчеството на печално известния маркиз Дьо Сад. Темата е актуална, защото творчеството на Дьо Сад е важно и за съвремието ни. Неговото влияние се отпечатва върху идеите на редица известни философи, писатели и обществени дейци. Тук се обсъжда въпросът доколко това влияние се базира върху правилното тълкуване на скандалното творчество на либертинския писател.

Keywords: Marquis de Sade; French Revolution; Napoleon; Simone de Beauvoir; sadism; feminism

Един от основните въпроси, които стоят пред изследователите, дръзнали да коментират личността и творчеството на Донасиен Алфонс Франсоа, маркиз Дьо Сад, е ориентиран около това дали чудовищата от неговите произведения са базирани на личните убеждения на писателя. Историци и литературни критици спорят в продължение на повече от два века за стойността на тези текстове. Едни я схващат като демоничната проповед на един насилник, женомразец и деспот. Такова е мнението на френската писателка и феминистка Симон дьо Бовоар и на американския изследовател Люис Кори. Тяхната гледна точка е широко разпространена, в крайна сметка, не е случайност, че понятието „сализъм“ произхожда от името на скандалния маркиз. Други, като френския поет Гийом Аполинер и американската литературна критичка Лорна Берман, защитават достойнствата на предизвикващите полемика произведения и настояват, че личността на автора не бива да се обвързва със създадените от него герои.

В настоящата статия се прави опит да се погледне обективно на този по-скоро емоционален, отколкото рационален дебат. По-важният акцент обаче е другаде. Посвещава се внимание най-вече на влиянието на Дьо Сад върху френското и европейското общество от епохата на Революцията и последващата диктатура на Наполеон Бонапарт. Проследява се и трайното значение на

наложената цензура върху обявените за неморални и с порнографско съдържание разкази, новели и романи. Авторът им е в центъра на един по-голям дебат – този за сексуалните традиции на буржоазията, борбата за еманципацията на жените и въвеждането на идеята за „втори пол“. Но преди всичко, оказва се, става дума за чувствата, които историите на Дьо Сад извикват у всеки един от нас, като индивиди.

След успешна военна кариера по време на Седемгодишната война (1756 – 1763 г.) Дьо Сад е отличен за храбростта си и достига чин капитан, преди да се уволни на двайсет и три годишна възраст. Престъпленията на маркиз Дьо Сад започват именно в периода след трагичната за Франция война. В нея духът на нацията е прекършен и цинизмът към Стария режим и кралската институция достига връхната си точка. Прегрешенията на Дьо Сад се вписват в този контекст. Става дума най-вече за две скандални афери. В първата Дьо Сад е обвинен от проститутката Розе Келер, която се оплаква на властите срещу нетрадиционното поведение на клиента си¹⁾. В Марсилската афера пък Дьо Сад си спечелва омразата на група от няколко жени, отново готови да разменят плътта си срещу едно екию. Те твърдят пред полицията, че Дьо Сад и неговият слуга Латур са се възползвали от тях чрез употребата на афродизиак с упойващи свойства. Изглежда обаче най-големи проблеми Дьо Сад има със своята тъща. Тя не може да му прости за срама, който той навлича на семейството. Обидата, породена от опита на либертинския писател да прелъсти своята балдъза, явно е капката, която прелива чашата на търпението на тъщата. Вероятно поради тази причина тя се сдобива чрез подкуп с *lettre de cachet*, подпечатано писмо срещу собствения си зет²⁾.

Документът слага край на неморалния и либертински начин на живот на Дьо Сад, вкарвайки го в затвора. Дьо Сад е лишен от свобода в продължение на тринайсет години вследствие на подпечатаното писмо. От 1801 г. е затворен от първия консул Бонапарт до живот за желанието си да публикува „Жустин“ и „Жулиет“. Авторът и неговото творчество са обект на преследване от властите още от епохата на Стария режим. Въпреки кратката реабилитация на писателя в годините на Френската революция Дьо Сад изпада в немилост, тъй като Наполеон нарежда книгите му, заедно с онези на Лакло и Теофил дьо Вио, да бъдат заключени в специална секция на *Bibliothèque nationale*, известна като *enfer*. Бъдещият френски император заповядва Дьо Сад да се въдвори принудително в болницата затвор *Bicêtre* в покрайнините на Париж (Paulhan, 1951: 80 – 85).

Този кратък биографичен обзор провокира нуждата от преосмисляне на неговите престъпления и наказанието, което получава. Маркиз Дьо Сад е враг за своето семейство, враг е и на религията, на която се подиграва. Той е враг за обществото, което не приема либертинските му идеи. Но най-вече Дьо Сад е заплаха за елита, към който принадлежи преди затвора. Един от героите в

най-скандалното му произведение „120-те дни на Содом“ – богат аристократ, с извратени сексуални и садистични наклонности, заявява отношението си по следния начин: „Срещу мен следователно са само законите, но аз нехая за тях; моето злато ме поставя над тези презрени бичове, които трябва да ударят само народа“ (Lesueur, Marny, 2001: 123). Но това са думи, за които несправедливо се внушава, че са, така да се каже, самопризнание на самия автор. Пренебрегва се фактът, че дори и порнография, творчеството на маркиз Дьо Сад е художествена измислица. Но не съвсем.

Самият писател твори предимно в периодите, в които се намира в затвори или „лудници“. Ако той самият не е прототип на героите злодеи в своите истории, кой от неговите съвременници е? Внимателният прочит на творчеството на Дьо Сад дава отговор на този въпрос. Описаните злодеи са три основни типажа: представители на съсловието на духовниците, на аристокрацията и престъпници. Тези типажи са винаги двуизмерни, крадецът е крадец и не се интересува от друго освен от грабежа. Духовниците развратници в „Жустин“ се грижат единствено да задоволяват чудовищните си желания, и са напълно непоколебими в своята безчовечност, похот и морален упадък.

Трудно е да се определи кое съсловие е представено като по-порочно – на аристокрацията или на духовенството. Благородниците, описани от Дьо Сад, са майстори в организацията на пищии, грандиозни оргии. Ако силата на „божите служители“ се дължи на мощта на институцията на църквата и наивността на миряните, то благородниците имат светска власт, безкрайни финансови възможности и защитени имения³⁾. Така местата, на които се извършват престъпленията, са манастири или имения, църкви или крепости. Може да се заключи, че падението на духовенството е по-низко от това на благородниците, тъй като хората на вярата би следвало да носят два пъти по-голяма отговорност в спазването на закона и морала. Но и в двата случая е абсурдно да идентифицираме Дьо Сад с подобни персонажи. Той е затворник, без да е съден, жертва на коварния *Ancien Régime*. Той очевидно е антипод на своите герои злодеи, които винаги се измъкват от презряното от тях правосъдие. Основна тема в ранното творчество на Дьо Сад всъщност е липсата на справедливост. Франция в неговите ранни произведения е страна, в която престъпниците, измамниците, извратените са на свобода и често водят лек и охолан живот. Честните хора, хората, които искрено вярват в християнските добродетели, те са жертвите на една опорочена система. Те плащат с труда, достойнството и живота си за блясъка, разкоша и първерзните капризи на своите потисници.

Дьо Сад не пише серия от автобиографии чрез текстовете си. Напротив, това е революционна литература, жестока критика към системата на Стария режим, за чийто престъпен сексуален ъндърграунд пишат мнозина. Те, известни или анонимни писатели и памфлетисти, също са заклеени като автори на порнография. Темата за секса, сексуалността и сексуалните пороци на привилегиро-

ваните съсловия във Франция заема ключово място в навечерието на Революцията. Избягвана от историците като тема табу, проблематиката за любовта и нейните изродени вариации, практикувани от елита, има властно присъствие в риториката на булевардните революционни агитатори. Тя се използва за настрояване на третото съсловие срещу онези, които стоят „отгоре“ и използват властта и влиянието си не само за да отнемат богатството от трудещите се люде, но и за да прекършат достойнството на своите жертви. В този контекст творчеството на Дьо Сад има съвсем друго значение, различно от това, което е вмесено от по-късните критици, отделили автора от неговата епоха.

Забраненият писател достига до своите читатели на едно фундаментално и лично ниво. Темата за секса може да постигне това с лекота, тъй като тя винаги предизвиква по-голямо или по-малко неудобство, определен дискомфорт. Той е засилен с фантастичните описания на зверствата, които подчертават, че не става дума за любов – дума, която злодеите на Дьо Сад мразят най-много след думата „Бог“. Четенето на Дьо Сад не провокира желание за повтаряне на престъпните зверства, напротив, личното преживяване на читателя може да е единствено в посока на съчувствие към жертвите и омраза към извергите, способни на бруталните деяния. Не е случаен фактът, че последните не притежават нито частица човечност, лишени са от всякаква доброта. Ако един читател се идентифицира с такъв герой и е съпричастен към неговите дела, то това е оценка за самия него, не за Дьо Сад. Може да се каже, че творчеството на Дьо Сад е като огледало на съвестта. Защото в текстовете му всеки съзерцава отражението на онова, което носи първоначално със себе си.

Но майсторството на Дьо Сад в критиката към Стария режим не се състои само в избличаване на престъпленията на морално гниещата Франция. Кулминацията в творчеството му се крие в представянето на добродетелта, която е в опозиция на злодеите. Това най-ясно личи в „Жустин“ – най-завършената и сполучлива творба на Дьо Сад. Добродетелта е разкрита като слабост, глупост и невежество. Тя се възпитава у обикновените хора, за да бъдат управлявани и експлоатирани по-лесно от посветените във „великата тайна“ на епохата. А тайната е лайдмотив на Просвещението: няма Бог (или ако Го има, той не се вълнува от хората). Жустин вярва в Бог, вярва, че нейното страдание е път към Спасението. И въпреки всички доводи, които злосторниците са готови да ѝ приведат в защита на обратното, тя е непреклонна в своята вяра. Това я прави още по-лесна жертва и тук определено може да се мисли за една подчертана критика към прекомерната религиозност, към липсата на защитни инстинкти, притъпени от спящата вяра в извечното добро.

„Доброто“ е губещият в творчеството на Дьо Сад не защото авторът е непременно лош. Дьо Сад бичува онази доброта, която е съчетана с наивността, невежеството, непросветеността. Неинформираност за опасностите, които дебнат в живота – това е смъртен грях за Дьо Сад. Той е безмилостен

към онези, които не могат да се защитят сами. Човекът на Просвещението е свободен благодарение на познанията и рационалността си, но и носи отговорност за собствената си съдба. Маркиз Дьо Сад подчертава нуждата от тази отговорност по най-гротесков начин. Затова схващането на „120-те дни на Содом“, на „Жулиет“, или на „Жустин“ единствено като порнография е, в най-добрия случай, повърхностно. Порнографията в неговите произведения е средство, а не крайна цел. Това е художественият метод, който Дьо Сад използва и който не може да ни даде покой повече от две столетия. Но какво научихме през това време?

Да се съгласим ли с Дьо Бовоар, че Дьо Сад описва своите фантазии, тъй като в затвора не може да продължи с либертинския си начин на живот, който води, преди да стане жертва на подпечатаното писмо? Според студията ѝ „Трябва ли да изгорим Сад?“ Бовоар настоява, че той е злодей, който пише ужасните си истории, за да ни измъчва в собственото ни съзнание, тъй като е неспособен да ни навреди физически. Той е най-крайният изразител на мъжката похот и желание за доминация, чрез която единствено може да достигне удовлетворение. В по-ранната си творба „Вторият пол“ Дьо Бовоар акцентира върху агресивната природа на мъжката социална роля, на историческите обстоятелства, определящи подчиненото положение на жената в обществото. Така Дьо Сад и описаните от него зверства несправедливо се разглеждат като базова, същностна черта на мъжете, които изпитват сексуално удоволствие чрез садистични действия върху жени (и понякога мъже), които пасивно трябва да понасят мъченията без право на протест.

Но отново внимателният прочит отхвърля тези схващания, тъй като в текстовете на Дьо Сад се наблюдава един ключов детайл. Макар и невинаги, повечето от злодеите на скандалния писател са импотентни мъже. Дори най-чудовищните извращения невинаги успяват да възбудят тяхната мъжественост, което обикновено ги озлобява още повече. С този елемент Дьо Сад би могъл единствено да отмъсти и осмее иначе непобедимите насилници. Те са разгромени от собствения си начин на живот, който ги е превърнал в безчувствени зверове, обидни на природата, която им е обърнала гръб. Те са ненормални изроди, демони, обречени да страдат собствено и да сеят страдание сред другите. Това е порочното и жлъчно „възмездие“ за тяхната сексуална безпомощност. Това не може да е архетип на мъжката природа, а обратно – на нейното тотално падение. Но в творчеството на Дьо Сад срещаме и герои – мъже с типично романтични характеристики, какъвто е Монревал от новелата „Графиня Сенсер“. Той е смел, силен, млад и красив, вярва в чистотата на истинската любов, която преживява единствено през драматична интрига. Тази интрига води до отчайваща развръзка, в която обаче има справедливо възмездие. Но това е банална история и когато се прави анализ на творчеството на Дьо Сад, тя не предизвиква интерес.

Важно е да се обърне внимание и на политическата дейност на Дьо Сад, тъй като тя е показателна за характера на „гражданина Сад“, както той се подписва след падането на Бастилията. Революционните идеи намират у него силен поддръжник, а през 1790 г. той е избран за член на Националния конвент. Това свидетелства за една висока обществена подкрепа, която е дадена за заслуги, свързани със свалянето на Стария режим. Въпреки че в миналото Дьо Сад принадлежи към *noblesse d'épée*, писателят намира място в редовете на крайната левица, на която първоначално симпатизира. Подкрепата за радикални демократични и социални реформи поражда изненада и се разглежда като парадокс от изследователите, тъй като подобна дейност не намира особено отражение в творбите на Дьо Сад. Но това е по-скоро естествено, отколкото необичайно. Участието на скандалния автор в политическия живот буди недоумение, тъй като е прекомерно натоварен с образите на своите литературни персонажи. Но в разгара на революцията той пише няколко памфлета, в които се застъпва за пряката демокрация и директното гласуване. Вследствие на интриги и на личната си вражда с Робеспьер е изпратен в затвора. Дьо Сад е против червения терор и не вижда спасението на републиката в безспирната работа на „революционния бръснар“. Но тези хуманни позиции са видени от критиците му като проява на лицемерие. Бовоар дори настоява, че противопоставянето на Дьо Сад срещу революционния терор символизира неговата абсолютна поквара, тъй като той толерира убийствата единствено по престъпни и перверзни подбуди, а не когато те са „оправдани от добродетелта“ и могат да имат „положителни“ последствия⁴⁾.

Във всеки случай политическият експеримент на Дьо Сад приключва с този епизод, той се връща към писането и издаването на литературни произведения, сходни с тези, които пише преди 14 юли. Това може да се тълкува и като разочарование от деградацията на революционните идеи, които не се реализират така, както дейците на Просвещението си представят. Управлението на Директорията във Франция показва на Дьо Сад, че нищо не се е променило. Хората отново са движени от отколенните си страсти и стремежи, неподвластни на промяна в дълбочина. Това че кралят е заменен от петима директори и двукамерен парламент, не означава, че алчността, неравенствата, престъпленията и сексуалните посегателства са надмогнати.

Неправилното разбиране на Дьо Сад се дължи на една основна причина. Тя може най-елементарно да се определи като недостатъчно познаване на биографията и творчеството му. Обяснението за това обаче не е толкова просто. На първо място, около Дьо Сад битуват повече митове, отколкото реални факти. Те се увеличават с всяко десетилетие и макар и предмет на все по-голям интерес, Дьо Сад е по-непознат отвсякога. Цензурата е един от факторите, способстващи непознаването на бъдещите полемика текстове. Други такива фактори са многобройните преводи, в които има отчетлива, значителна и

вредна редакция. Редица изследователи например твърдят, че има съществени разминавания между френския оригинален текст и някои популярни преводи на английски език. Преди всичко обаче Дьо Сад е употребен от някои философи, значителен брой политици и немалко обществени дейци за определени, често несвързани с науката цели. Радикалният феминизъм го схваща като флагман на женомразците и сексуалните потисници, като невидим дявол, дремещ в съзнанието на повечето мъже. Държавниците, които са запознати добре с него, го заклеят, тъй като се страхуват от силата на неговите послания за свободата. Онези политици, които не познават добре творбите му, следват сигурната стратегия да го игнорират с псевдоморално високомерие. Църквата изразява най-добре позицията си, като добавя творбите на Дьо Сад в своя индекс на забранените книги.

Дьо Сад не се вписва в моралния кодекс на буржоазното общество през XIX в. За повече от столетие той не е необходим за третото съсловие, което се трансформира от безправна каста в доминираща политическия живот обществена класа. Главното условие за достойно съществуване на тази социална група е ориентирано около строги, понякога дори пуритански правила на поведение, за които всеки прочит на Дьо Сад – от най-критичния до най-възхваляващия, би породил конфликт. В днешната епоха, в която темата за любовта и секса постепенно преодолява догмите на бюргерската нетърпимост към обсъждането на тази проблематика, Дьо Сад отново е значим със своите послания. В контекста на шумни сексуални скандали от двете страни на Атлантика, на дискусиата за половете и социалните роли, крайностите на маркиз Дьо Сад парадоксално могат да подчертаят онази междинна линия, която да дефинира границите на нормалността.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Съществуват мнения, че Розе Келер е бедна домашна прислужница, или поне се представя за такава пред органите на реда.
2. Това е масова практика в епохата на Стария режим. Подпечатаните писма са сред най-отблъскващите практики на френската монархия и са повод за масови оплаквания и протести чак до навечерието на Революцията.
3. Именията заемат важно място в творчеството на Дьо Сад като място на най-злокобни престъпления. Те се извършват от господарите на тези владения, далеч от погледа на хората и властите, които са безсилни пред могъществото на благородниците злодеи.
4. Както и редица други френски философи и интелектуалци, Симон дьо Бовоар приема марксистката гледна точка за терора, според която единствено насилието и масовите екзекуции на „врагове“ и „неблагонадеждни“ могат да спасят революцията.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Berman, L. (1968). The Marquis de Sade and his Critics. In: *An Interdisciplinary Critical Journal*, Vol. 1. No. 2. January.
- Corey, L. (1966). Marquis de Sade: The Cult of Despotism. In: *The Antioch Review*, Vol. 26. No. 1. Spring.
- Cuellar, L. (1982). Una hipótesis de trabajo: la “triple” Revolución francesa de 1789: Sade, soñador político. En: *El Ciervo*, Año 31, No. 373. Marzo.
- Endore, G. (1964). War, Yes! Sex, No!! Some Reflections on the Marquis de Sade. In: *A Review of General Semantics*. Vol. 21. No. 4. December.
- Jenkins, Ph. (1984). Varieties of Enlightenment Criminology: Baccaria, Godwin, de Sade. In: *British Journal of Criminology*. Vol. 24. No. 2. April.
- Lesueur, V. & Marny, D. (2001). *Une histoire de l'amore*. Paris.
- Ostermayer, W. C. (1941). The Bicentenary of the Marquis de Sade. In: *The Australian Quarterly*. Vol. 13. No. 3. September.
- Paulhan, J. (1951). *Le marquis de Sade et sa complice*, Paris.
- Reinhard, V. (2014). *De Sade oder die Vermessung des Bosen*. München.
- Ryland, H. (1951). Recent Developments in Research on the Marquis de Sade. In: *The French Review*. Vol. 25. No. 1. October.
- Singleton, B. (2011). Simone de Beauvoir and the Problem with de Sade: The Case of the Virgin Libertine. In: *Hypatia*, Vol. 26. No. 3.
- Wall, J. (2007). Thinking with Demons: Flaubert and de Sade. In: *The Cambridge Quarterly*. Vol. 36. No. 2.

DELINQUENCY OR ENLIGHTENMENT? THE WORKS OF MARQUIS DE SADE

Abstract. This article is an attempt to explore and offer new interpretations of the personality and works of the notorious Marquis de Sade. A topical matter, de Sade's literature is important today, as it was back in the past. His impact has shaped the ideas of several famous philosophers, writers, and public figures. The question on debate here is to what extent this impact has been analyzed correctly from the historical perspective.

✉ **Dr. Lubomir Krastev, Assist. Prof.**

Department of Modern and Contemporary History
Faculty of History
University of Sofia
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: krustevlubomir@yahoo.com